

Bredgård

Bredgård tillhörde på 1500-talet fru Görvel Fadersdotter Sparre (död 1607) och kom senare att tillfalla Bengt Göransson Sparre (död 1632). Hemmanet såldes 1680 av Åke Ulfsparre för 700 daler silvermynt till Lennart Ribbing (död 1687), som fick fasta 1682 och lade det under Flemminge (Boxholm) säteri.

Bredgårds frälsehemman skulle få stor betydelse som byggnadsplats för järnbruket som byggdes på 1700- talet.

Utdrag ur besiktning vid Bredgård år 1813

År 1813 den 19 november blev, efter anmodan av Brukspatronen P C Burén såsom nu varande arrendator av Boxholms järnbruk med därunder lydande hemman och lägenheter, besiktning på nämnde bruk och därtill hörande byggnader förrättad av undertecknad kronofogde i orten, biträdd av nedanskrivne Göstrings Härads Edsvurne Nämndemän för att utröna och i möjligaste mån bestämma värdet av de reparationer, som till äventyrs, kan erfordras, så för Bruksrörelsens obehindrade fortgång i dess vidsträcktaste delar, som för arbetsfolkets tillbörliga husbärgande med mera; varjämte besiktning även företogs på så väl ½ Frälsehemman Berg, vilket bebos av bemalte Höglovlige Brukspatron, som ett bruket underlagt obebott ½ Frälse Bredgård, på det förra, endast i avseeende på gärdesgårdar och diken, men det senare, både på hus, gärdesgårdar och diken, samt ett vid bruket befintligt sågverk, allt i den ordning som följer.

Bredgård Mangården

Mangårdsbyggnaden befinns alldeles nedrutten och oduglig, och måste för att bebos helt och hållet ombyggas.

En byggnad till höger på gården om Mangårdsbyggnaden, uppsatt av både nytt och gammalt timmer, innehåller 4 stycken oinredda bodar.

Denna byggnad, varunder ingen stenfot är anlagd, befinns till tak och väggar i försvarligt stånd, utom vad vidkommer nedersta syllvarvet, som tagit till sig röta. Till denna byggnads förvarande anses nödigt att knutar och stockar brädfodras, vilket med arbetslön värderas till 6

En nyare byggnad till vänster på gården om mangårdsbyggnaden, även oinredd.

Å denna byggnad sättes ingen reparationskostnad, sedan nu anmäles, att Herr Brukspatron C D Burén är sinnad låta nedtaga och avhämta densamma.

Ladugården

En logbyggnad i väster med 2 lador, är till väggar i försvarligt stånd, men tarvar uppvägning, nya fotsyllar och knutarnas brädfodring som anses kosta 12

Taket dåligt, omtäckes med 6 tjog halm för 20
Hång och arbetslön upptages till 3.16. 35.16.

En dito i väster tarvar lika reparation med näst föregående och utförs således enahanda
kostnad 35.16

Två fähus, i norr på ladugården under ett tak.

Väggarna är väl gamla, men i någorlunda stånd. Dock bör hela byggnaden uppvägas och nya
fotsyllar insättas, som anses kosta 6.

Taket är alldeles förlorat och bör omtäckas med 8 tjog halm, som kostar 26.32

Fyra stycken nya väderbräden tarvas, vilka upptages till 1.

Hång och arbetslön anses uppgå till 1.

Innanredet är alldeles odugligt, nytt görs, arbetslön inräknat för 16.32, 55.16.

Fyra gamla foderrum, söder å ladugården under ett tak, är till väggar i någorlunda stånd, då en
ny fotsyll på norra sidan insättes som anses kosta 1.16.

Taket är dåligt, och bör kunna istandsättas jämte arbetslön för 24. 25.16.

Byggnader vid Bredgård

- 1785 Bredgårdsdammen:
På höger sida, en stångjärnssmedja, Bredgårdssmedjan.
På vänster sida, en ugn för smältning av härdsagg.
- 1789 Bron över Svartån byggdes med ombyggnad på 1970- talet.
- 1820 Gamla Bryggeriet byggdes. Från början var det en tvättstuga och senare
lantarbetarebostad. (*Finns en uppgift att det byggdes på 1850- talet*).
Tidigare fanns ett bryggeri vid Grebo. I början av 1900- talet startade Boxholms
svagdricksbryggeri på Bryggaregatan. Känt för sitt goda svagdricka i
”kuttingar”.
- 1828 Uppfördes Gamla Bredgård och Trädgårdsmästarebostaden.
- 1872 Fanns följande anläggningar vid Bredgårdsdammen.
Smältsmedja med 2 härdar och 3 stångjärnshammare, ett tröskverk och ett
”bäjärskt” ölbryggeri.
- 1876 På bolagets bekostnad byggdes en folkskola, den så kallade Bruksskolan, senare
kallad Gamla skolan.
- 1877 En ladugård. Tidigare hade en ladugård funnits där Carlsbergs trädgård anlades.
- 1883 Revs den gamla Bredgårdssmedjan.
- 1884 Byggdes ett sädesmagasin.

- 1885 Byggdes Nya Bredgård och Liljeholmen.
- 1890 Mejeriet uppfördes och osttillverkningen började.
- 1894 I ett nytt hus av slaggtegel anlades en ”Dynamostation”, vilket av allmänheten kallades för ”Nya lyshuset”.
- 1899 Tillbyggdes ladugården och stall och foderlada byggdes.
- 1901 Varmbadhus med karbads- och bastuavdelning, en tvättstuga samt ett slakthus. Tidigare fanns för de anställda vid bruket en tvätt- och bagarstuga vid Bruksgatan. Den avgående värmen från lancashirehärdarna användes för uppvärmning.
- 1908 Boxholms folkskola togs i bruk. I samband därmed bedrevs endast småskoleundervisning i Bruksskolan. Längre fram sammanslogs två skolsalar i Bruksskolan till en gymnastiksal. (1961 Stenbocksskolan).
- 1940 Gamla mejeribyggnaden tillbyggdes och en modern maskintvättstuga anlades.
- 1944 Tvättstugan kompletterades med en strykinrättning.
- 1944 Brann ladugården.
- 1944 Började det byggas ett gjuteri på murarna av den nedbrunna ladugården.

Tidningsartiklar:

Tisdagen den 8 oktober 1940

Kollektiv tvätt i Boxholm

Den gamla mejeribyggnaden vid Boxholms bruk har blivit en hypermodern tvättstuga

De bedrövliga tvättförhållandena på landsbygden är en aktuell fråga som fordrar sin snara lösning. Hushållningssällskapen och deras hemkonsulenter har arbetat i upplysnings- och propagandasyfte och riksdagen har beviljat anslag. På en mängd orter i landet har arbetats för anläggning av andelstvättstugor. I Skåne och västra Sverige finns nu flertalet av de nystartade tvättinrättningarna. Landsbygdens industriarbetare har på många håll erhållit mönstergilla tvättmöjligheter utan det allmännas medverkan.

De stora järn- och träindustriföretagen i Bergslagen och Norrland har varit de som först förverkligat idén om kollektiva maskintvättinrättningar med stor kapacitet och förnämlig utrustning. Företag såsom Hofors bruk, Uddeholmsbolaget, Korsnäsverken, Grängesberg, Hällefors bruk m. fl. har numera stora maskinellt utrustade tvättinrättningar, där arbetarehustrurna kommer med sin smutsiga tvätt och efter några timmar kan återvända hem med kläderna tvättade, torkade och manglade, färdiga att lägga i linneskåpet.

Boxholms bruk är den första östgötaindustri som anlagt en kollektiv tvättinrättning av stora mått och av modernaste slag för sitt folk. Efter över ett års förberedelser och byggnadsarbete står det nu färdigt och på måndagen togs den för första gången i bruk med demonstration i närvaro av representanter för Ekeby kommun, Bohus mekaniska verkstads AB, Göteborg, hemkonsumenten fröken Rut Wallenstein samt pressen.

Idén att vi skulle göra en tvättinrättning kom på mig som ett skott, berättar bruksdisponent Jonas Hult. När vi i juli förra året fick det nya mejeriet färdigt och den gamla mejeribyggnaden stor tom, ville jag finna någon användning för den. Jag kände väl till vad industrier på andra håll gjort för tvätten, och det stod klart för mig att mejeribyggnaden passade utmärkt för en tvättinrättning. Dessa industritvättinrättningar har ju blivit högt uppskattade av husmödrarna och betyder mycket för folkets hygien och trevnad. Här i Boxholm ville vi göra vad vi kan av rimliga förbättringar i socialt avseende. Tvättinrättningens tillkomst är ett led i detta vårt arbete. Det är för folkets icke för bolagets skull den kommit till. Jag är också livligt övertygad om att man skall förstå att värdera den, även om det här som på andra håll kanske finns husmödrar med inrotade gamla vanor och misstänksamhet mot allt nytt, innan de själva fått göra bekantskap med det. För att utröna husmödrarnas intresse för en maskintvättanläggning fick en hel busslast av dem förra året göra en studieresa för att bese Hällefors bruks tvättinrättning. När de kom därifrån fulla av belåtenhet med vad de fått se, satte vi igång.

Kontrakt gjordes upp med Bohus mekaniska verkstads AB i Göteborg, som vi väl kände till från Hällefors tvättinrättning och som utfört ett mycket stort antal industritvättinrättningar i landet. Bohus har inte blott levererat maskiner och all annan utrustning utan också planlagt det hela, både anläggningar och drift, allt till vår fulla belåtenhet.

Tvättinrättningen kunde ha varit färdig tidigare – maskinerna har länge varit magasinerade här – men då vi velat utföra så mycket som möjligt av byggnads- och installationsarbeten med brukets eget folk och då det dess bättre varit fullt upp att göra här, har brukets produktion fått komma i främsta rummet. Så långt disponent Hult.

När de inbjudna beser den nya tvättinrättningen finner de ingenting som erinrar om ett nedlagt mejeri. Till det inre och yttre presenterar sig byggnaden som helt ny trots att den i verkligheten är femtio år gammal, men så har också omändringsarbetena varit genomgripande.

Byggnaden inrymmer expedition för föreståndarinnan, klädrum, toalett och duschrum. Man kommer sedan in i blötlägningsrummet vid vars väggar blötlägningsvagnarna av rostfri plåt med låsbara lock står placerade. Därefter kommer de fem tvättplatserna, skilda åt av halvhöga väggar och i storlek som mindre bostadsrum. I varje tvättplats finns en 24- kilos tvättmaskin, där kläderna tvättas, kokas och sköljs på fem kvarts timme utan att vidröras med händerna. Dessutom finns plats för handtvätt av strumpor, silkesplagg och dylikt, medan maskinerna arbetar och sköter sig själva.

Tvättmaskinerna, som är av rostfri plåt, är lättskötta och fullt pålitliga. De är försedda med automatiska luckspärrar som utesluter varje risk för fingrarna. Från tvättplatserna går kläderna till centrifugen, där de urvattnas eller halvtorkas under stor hastighet men för kläderna fullständigt ofarlig rotation. Kläderna ligger nämligen helt stilla på sin plats i den rostfria roterande skålen. Genom centrifugalkraften slungas vattnet ur kläderna. Denna procedur tar blott 5 å 10 minuter. Kläderna är nu lagom torra för varmmangling och det sker i den rymliga

mangelsalen där två ångmanglar är placerade. Här möter oss det stora undret. I ångmangeln inmatas de halvvåta kläderna mellan en filtklädd sakta roterande vals och ett stort ånguppvärmt ”strykjärn”, bestående av en gjuten halvcylinder, som omsluter nedre delen av valsen. Det tar ungefär en minut för ett lakan att passera strykjärnet, och man kan konstatera att ingen handstrykning kan åstadkomma ett så jämt och vackert arbete som en varmmangel. Särskilt gäller detta tunna, fina brodyrdukar. I mangelsalen finns även torkrum, som genomströmmas av utifrån kommande frisk luft, som uppvärmts. Här torkas tyngre och tjockare plagg såsom filter, stickat ylle, rockar, överdragskläder och dylikt. För vissa behov finns även en kallmangel.

I husets andra våning har inretts två bostadslägenheter, av vilka tvättinrättningens föreståndarinna disponerar den ena.

För uppvärmningen av maskinerna har anlagts en mellan 300 och 400 meter lång ångledning från brukets ångkraftcentral.

Ombyggnadsarbetena och de elektriska installationerna har utförts av brukets egen personal medan ledningar och maskinernas installation har utförts av A. M. Carlsson & Co, Tranås.

Hemkonsulent fröken Rut Wallensteen var mycket imponerad av anläggningen och framhöll att Boxholm kunde skatta sig lyckligt åt att ha en sådan. All tvätt enligt den gamla ohygieniska metoden skall bort, förklarade fröken Wallensteen, och ansåg att tiden nu mer än någonsin är lämplig för en anläggning som denna.

Innan man skildes efter den intressanta och lärorika demonstrationen framförde riksdagsman F. O. Ericson de inbjudnas tack till Boxholms AB. Likaledes tackade han på Ekeby kommuns vägnar bolaget för denna anläggning som han var övertygad omskulle vinna allas gillande.

Boxholms husmödrar kan de närmaste dagarna bese tvättinrättningen och så småningom lära sig maskinernas skötsel.

Anläggningen i sin nuvarande omfattning är tillräcklig för c:a 300 familjer men kan fullt utbyggd räckä för 400 à 500.

S – t

Klappbryggornas tid är förbi Boxholmsfruarna maskintvättar

Den tiden när bruksfruarna i Boxholm höll till på klappbryggorna utmed Svartåns stränder med sina karlars smedskjortor, blåställ m.m. är för länge sedan förbi. De fruar som inte har egen tvättmaskin eller har tillgång till sådan går i stället till brukets tvättanläggning, där moderna maskiner står till förfogande och med vilka man på ett par timmar ordnar hela tvätten.

Tvättanläggningen, som kom till stånd 1940, förestås för närvarande av fru Nanna Persson. Ordinarie föreståndare är fru Aina Arespång, som emellertid bevistar en kurs. Fru Persson har även tidigare förestått anläggningen. I sju år tillsammans med fru Svea Karlsson och

dessutom ensam under ca ett år. I dessa dagar är det en väldig rush i tvättinrättningen och flitiga kvinnohänder är i febril verksamhet med jultvätten.

Före tillkomsten av anläggningen höll fruarna till bl.a. i gamla musterilokalerna. Här fanns ett antal tvätthoar, kar och tillgång till ånga. Fru Persson ler åt minnet av hur man där fick gå och tinga tvätthoar av varandra. En del var bättre placerade än de övriga och självfallet ville man helst ha dessa.

Fru Persson omtalar, att ända sedan starten har tvättinrättningen varit allmänt anlitad och många har gått här åt ut och åt in. Till att börja med fanns det många som var skeptiska mot maskintvätten. Men sedan man väl lärt sig sköta maskinerna och sett hur de underlättade tvättarbetet försvann snart denna avoghet.

Det var också satt en låg avgift, vilken stod kvar i många år. För något år sedan blev det emellertid en kraftig höjning, varvid åtskilligt gny och gnissel förekom. Men de till en början smått strejkande fruarna har sedan återvänt och allt löper nu åter gnisselfritt.

Lokalerna är gamla och inte alldeles idealiska, men de fyller i alla fall gott sin uppgift. Maskinutrustningen är densamma. Fru Persson tycker att det är förvånansvärt att maskinerna stoppar så bra, trots att så många olika händer handskats med dem. Vid starten hade man fem maskiner mot sju nu. För en vitperiod på 1,5 timme är priset 5:25.

Det är inte bara fruar från samhället som kommer hit och tvättar. Även åtskilliga från landsbygden tycker det är bekvämt och bra att få klara av sin tvätt vid anläggningen. Dessutom tar man emot handelstvätt. Tidigare var denna av betydande omfattning, men genom tillkomsten av tvättinrättningar lite varstans har den minskat. Alltjämt har man dock flera långväga kunder – ända från Djursholm kommer det då och då sändningar. Fru Persson framhåller att man har ett mycket bra vatten, och det är en viktig förutsättning för att få fin tvätt.

Vid vårt besök arbetas det för allt vad tygen håller vid samtliga maskiner. Fru Elsa Gustafsson håller på att mangla. Hon berättar, att hon nu i åtta år ordnat sin tvätt här och att hon trivs utmärkt med förhållandena. Vid mangeln går det bäst om man är två och fru Gustafsson låter förstå att maken kommer senare och hjälper henne. Det är inte alls ovanligt numera att fruarnas karlar hjälper till med tvätten.

En trotjänare är fru Svea Karlsson. Hon har varit med ända sedan starten 1940 och sett många kunder komma och gå.

Jag har stortrivts här. Det har alltid rätt god sams och kamratskap, säger hon.

En anledning till att kunderna trivs så bra är att man får sköta maskinerna själva. Det är inte vanligt på andra håll. Där är det en tvättmästare som sköter det hela och kunden får möjligen hjälpa till med hantlangning och grovarbete.

Utvändigt ser tvättinrättningen inte så trevlig ut – kanske kan det bli en uppsnygning så småningom. Åtminstone hoppas de anställda det.

Thor

Bilden är från torpturen vid brukets gamla tvättstuga, då också ovanstående fakta om Bredgård berättades. Det var den 15 januari 2006.